

УДК 347.441(477)

ПРАВОВИЙ СТАТУС СТОРІН ДОГОВОРУ ПЕРЕСТРАХУВАННЯ

Семенова К. Г.

*Кримський юридичний інститут Одеського державного університету
внутрішніх справ, Сімферополь, Україна*

Статтю присвячено дослідженню проблем правового статусу сторін за договором перестрахування. Аналізуються питання, пов'язані з розкриттям змісту правоздатності, як одного з елементів правового статусу сторін цього договору. Окрема увага приділяється розгляду особливостей державного регулювання діяльності суб'єктів договору перестрахування, зокрема проблемі ліцензування проведення перестраховальної діяльності.

Ключові слова: договір перестрахування, сторони договору, правосуб'єктність, ліцензування.

Загальні положення про сторони договору перестрахування базуються на загальнотеоретичних положеннях про суб'єктів цивільного права, які пов'язують можливість бути учасником цивільних правовідносин із наявністю в цих учасників цивільної правосуб'єктності [12, с. 14]. Під терміном цивільна правосуб'єктність загалом розуміють юридичну можливість бути учасником цивільних правовідносин, самостійно набувати права та мати юридичні обов'язки, нести відповідальність за їх невиконання чи неналежне виконання [12, с. 14]. Що стосується сторін, які бажають вступити у зобов'язальні відносини та укладають двосторонні правочини, тобто договори (ч. 2 ст. 202 Цивільного кодексу), то Цивільний кодекс (надалі ЦК України) вказує на необхідність наявності у них достатнього обсягу цивільної дієздатності як необхідної умови дійсності правочину (ч. 2 ст. 203), адже достатній обсяг цивільної дієздатності можливий лише при наявності повного обсягу правоздатності. Отже одним з елементів правового статусу сторін договору перестрахування є правоздатність. Викладене свідчить про високу актуальність дослідження проблеми статусу сторін договору перестрахування та зумовлює мету даної статті – проаналізувати проблему ліцензування перестраховальної діяльності.

Слід зауважити, що згідно положенням Закону «Про страхування» здійснювати страхування і перестрахування діяльність можуть лише страхові організації (ст. 2, 12). Діюче законодавство не допускає участі індивідуальних підприємців у відносинах зі страхування й перестрахування ризиків. Фізичні особи можуть стати учасниками перестраховальних відносин, виступаючи тільки як посередники (брокери).

Звідси учасниками перестраховальних договірних правовідносин з обох сторін виступають тільки страховики, які називаються перестраховиком і перестраховальником. У загальному розумінні, поняття «страховик» об'єднує в собі страхову організацію (підприємство, компанію [8, с. 12-17; 9, с. 149]) як юридичну особу.

Загальноприйнятим є те, що юридична особа набуває необхідного обсягу правоздатності з моменту створення, тобто з моменту державної реєстрації (ч. 4 ст. 87, ст.ст. 91, 92 ЦК України). Відтак із моменту свого виникнення страхова компанія має всі цивільні права та обов'язки, які властиві юридичним особам.

В юридичній літературі міститься концепція, згідно з якою правосуб'єктність юридичних осіб має спеціальний характер [10, с. 108; 1, с. 146–151]. Тобто право-

здатність та дієздатність юридичної особи повинна відповідати статуту юридичної особи, її статутним цілям. Цивільний кодекс УРСР 1963 р. регламентував, що правоздатність юридичної особи повинна відповідати встановленим цілям її діяльності (ст. 26). За радянських часів цей принцип закріплював планове ведення народного господарства, вимагав, щоб кожна з організацій діяла у точній відповідності з планом. З прийняттям у 2003 р. Цивільного кодексу України поняття правоздатності юридичної особи наповнилося новим змістом.

Сьогодні правоздатність юридичної особи вважається загальною [12, с. 106–107; 2, с. 125]. Тобто з моменту створення будь-яка юридична особа має всі цивільні права і обов'язки, властиві юридичним особам. Ця концепція викладена в абз. 2 ч. 1 ст. 80, ст. 91 ЦК України. Згідно з ЦК України, лише установи є цільовими юридичними особами, в установчих актах яких зазначається мета їх діяльності (ч. 3 ст. 88 ЦК України).

Проте було б помилковим, зазначає Борисова В. І., вважати, що правоздатність усіх без винятку юридичних осіб має універсальний характер [13, с. 129]. Наприклад, відповідно до ч. 3 ст. 91 ЦК України, юридична особа може здійснювати окремі види діяльності, перелік яких встановлюється законом, після отримання ними спеціального дозволу (ліцензії). Наявність таких та інших обмежень для юридичних осіб виправдана. У протилежному разі був би втрачений будь-який державний контроль за діяльністю юридичних осіб, без якого неможливо обійтись і в ринковій економіці.

Шишка Р. Б., вказуючи на таку особливість діяльності юридичних осіб, висловлює думку, що в цьому разі дієздатність юридичної особи виникає перманентно, звідси і правосуб'єктність таких юридичних осіб називає перманентною, яка може розширюватися та звужуватися [10, с. 108-109; 12, с. 106-109, 191]. На наш погляд, таке визначення правосуб'єктності юридичної особи, не звужуючи її в цілому, є більш обґрунтованим та конструктивним. Мілаш В. С., яка критикує зв'язок між спеціальною та загальною правоздатністю та ліцензуванням, зазначає, що коли фізична особа отримує ліцензію для зайняття певною діяльністю, то в цьому разі її правоздатність як і раніше вважається загальною [7, с. 54-55]. Вона стверджує, що ліцензія вказує на момент виникнення дієздатності, і пов'язує спеціальну правоздатність господарської організації з встановленими цілями діяльності в установчих документах та ролі, в якій виступає господарська організація у конкретних договірних відносинах.

У загальному випадку вказані вимоги стосуються і сторін договору перестрахування. Щодо виникнення дієздатності страхової компанії, то приєднуємось до думки, що це не завжди відбувається одночасно з державною реєстрацією юридичної особи [12, с. 106-108]. Адже страхові компанії, набувши становища юридичної особи з дня державної реєстрації, можуть розпочати страхову діяльність лише за умови внесення їх до Єдиного державного реєстру страховиків (перестраховиків) (п. 1 ст. 36 Закону «Про страхування» [5]). Крім того, страховик набуває статусу фінансової установи після внесення про неї запису до відповідного державного реєстру фінансових установ (ч. 1 ст. 7 Закону «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [6]). Водночас одержання ліцензії спеціального уповно-

важеного центрального органу виконавчої влади у справах нагляду за страховою діяльністю (ст. 38 Закону «Про страхування») дає повне право на здійснення страхової діяльності. Відповідно, з отриманням ліцензії виникає й цивільна дієздатність страхового товариства.

Однак особливістю страхового законодавства України є те, що окремої ліцензії на здійснення перестраховальної діяльності не існує, а дозволяється страховим товариствам здійснювати перестраховування тільки за тими видами страхування, на проведення яких вони мають ліцензію на страхову діяльність. При цьому договори перестраховування (договори типу ексцеденту збитковості), в яких об'єктом страхування є фінансові результати страхової діяльності страховика (перестраховальника), можуть укладатися страховиками, які отримали ліцензію на страхування виданих гарантій (порук) та прийнятих гарантій.

Загострюється ця проблема тим, що крім страхових товариств, що надають перестраховальний захист один одному, на ринку страхових послуг існують професійні перестраховики – це страхові компанії, що займаються винятково перестраховуванням. Такі компанії не укладають договори страхування. Тут виникає питання, яку саму ліцензію і на проведення якого виду діяльності повинні отримати такі перестраховики. Вітчизняне законодавство статус професійних перестраховиків не відокремлює від звичайних страховиків. Порядок їх реєстрації, умови діяльності на території України, контроль за їх діяльністю є однаковими.

Проте, перестраховування, будучи особливим видом діяльності, відрізняється від страхування настільки [3, с. 117-120], що вимагає наявності спеціальної ліцензії на право проведення саме перестраховальної діяльності. Вимога окремого ліцензування перестраховування реалізована у багатьох країнах, що цілком відповідає міжнародним стандартам і є виправданим кроком. Перестраховик, а особливо професійний перестраховик, що займається винятково перестраховуванням, повинен мати можливість укласти договір перестраховування у відношенні будь-якого договору страхування, а не тільки того виду, на право проведення якого в нього є ліцензія.

Чинне законодавство ігнорує наявні розходження характеру договорів страхування і перестраховування, а застосування вимог, що ставляться до страховиків і визначають їх право на зайняття страховою діяльністю на території України, до перестраховиків може привести до певних ускладнень. Так, Закон «Про страхування» надає юридичній особі статус страховика тільки у разі отримання ним у встановленому порядку ліцензії на здійснення страхової діяльності. Тобто, суб'єкт тільки тоді стає страховиком, коли він отримав ліцензію. Звідси маємо, що на етапі від державної реєстрації до отримання ліцензії страховик професійним перестраховиком за змістом ст. 2 зазначеного Закону не є, а виступає звичайною юридичною особою, що не має права здійснювати перестраховальну діяльність.

Розглянута проблема, на нашу думку, може бути вирішена включенням вимоги у чинне законодавство щодо укладення договорів перестраховування за тими видами, за якими у перестраховиків існує єдина ліцензія саме на перестраховування. Причому ліцензії на перестраховування, на нашу думку, мають видаватися страховим компаніям з найбільшими фінансовими можливостями та беззастережним досвідом праці на

ринку страхових послуг, запобігаючи тим самим використанню ними сумнівних фінансових схем із перестрахованням.

Якщо страховик здійснює перестраховальну діяльність на рівні зі страховою, то він має право надавати перестраховальний захист тільки по тим видам страхування, на здійснення яких він має ліцензію.

Отже вітчизняне страхове законодавство відповідає такої концепції державного регулювання діяльності суб'єктів договору перестраховання згідно якої норми надзору за діяльністю перестраховиків відповідають нормам надзору за діяльністю страховиків. Такий підхід до регулювання діяльності перестраховиків існує і в інших країнах (Швейцарії, Великобританії, США, Португалії, Данії, Фінляндії, Італії тощо) [4].

У той же час у деяких країнах передбачений дещо інший порядок регулювання діяльності перестраховиків. Так у Російській Федерації законодавчо закріплена необхідність отримання ліцензії на перестраховання разом з ліцензією на страхування. Тобто для здійснення перестраховання страховикам необхідна окрема ліцензія на зазначений вид страхування. При цьому спеціалізація перестраховика на перестраховання ризиків виплат за певними видами страхування не враховується.

На наш погляд, така система регулювання діяльності перестраховиків хоча і відповідає устоявшимся європейським моделям нагляду за перестраховою діяльністю (німецька, австрійська тощо) оскільки дозволяє поєднати реалізацію ліберальних ринкових свобод страховиків і ефективний захист інтересів держави і споживачів страхової послуги, все ж таки не позбавлена недоліків і в такому вигляді не може застосовуватися у державах з недосконалим страховим законодавством і, перш за все, з нестабільною економікою.

Так на практиці можуть виникнути ситуації, коли страхова компанія, що спеціалізується, в основному, на страхуванні від нещасних випадків, придбає ліцензію на перестраховання і буде мати можливість укладати договори перестраховання, наприклад, значного авіаційного ризику. Не маючи у своєму штаті відповідних спеціалістів, даних для оцінки ризику, можливості сформувати адекватні страхові резерви, така компанія може опинитися у такому фінансовому становищі, що, у свою чергу, призведе до невиконання зобов'язань страховиком за основним договором страхування.

Виходячи з цього, вважаємо за доцільне додатково законодавчо встановити заборону не перестраховання ризиків за тими видами страхування, на здійснення яких у страховика відсутня ліцензія шляхом доповнення ст. 38 Закону «Про страхування» абзацом наступного змісту: «Страховики не мають права займатися перестрахованням ризиків за тими видами страхування, на здійснення яких у них відсутня ліцензія».

Причому ми згодні з іншими спеціалістами у сфері страхування, що страховик не може отримати ліцензію на перестраховання додатково до ліцензії (ліцензій) на інші види страхування. Таке законодавче закріплення заборони на перестраховання ризиків уявляється доцільним і дозволяє забезпечити захист прав і законних інтересів страхувальників, інших зацікавлених осіб і держави.

Слід також зазначити, що ніяких правил (умов) перестраховання, як це передбачено для страхування, до Уповноваженого органу при ліцензуванні не направляється.

У зв'язку з викладеним необхідно внести наступні зміни в ст. 38 Закону «Про страхування»:

- абзац 1 викласти у такій редакції: «Уповноважений орган видає страховикам ліцензію на проведення конкретних видів страхування, перестраховання, якщо предметом діяльності страховика є виключно перестраховання»;

- доповнити абзацем 7 у такій редакції: «Для одержання ліцензії страховиком, якщо предметом діяльності є виключно перестраховання, правила (умови) страхування до заяви не додаються».

Отже, юридична характеристика правового статусу перестраховика у чинному страховому законодавстві України повинна даватися виходячи з правового принципу, що функції перестраховика може здійснювати не кожна юридична особа, а виключно страхове товариство, що відповідає вимогам законодавства, у тому числі отримало ліцензію на проведення перестраховальної діяльності. Право на укладення договорів перестраховання може виникати у страхових товариств з моменту отримання ними ліцензії на здійснення перестраховальної діяльності і припиняється у разі припинення її дії.

Список літератури

1. Гражданское право Украины: [учебник для вузов системы МВД Украины]: В 2-х ч. / А. А. Пушкин, В. М. Самойленко, Р. Б. Шишка и др. / [под ред. А. А. Пушкина, В. М. Самойленко]. – Х. : Ун-т внутр. дел, Основа. – . – Ч. 1. – 1996. – 440 с.
2. Гражданское право. Учебник: В 3 т. / [под ред. А. П. Сергеева, Ю. К. Толстого]. – М. : Проспект. – . – Т. 2. – 1998. – 632 с.
3. Семенова К. Г. До питання про правову природу договору перестраховання / К. Г. Семенова // Актуальні проблеми цивільного права та процесу: Матеріали науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті проф. О.А. Пушкіна. – Х. : ХНУВС, 2006. – С. 117-120.
4. Семенова К. Г. Особливості державного регулювання перестрахової діяльності / К. Г. Семенова // Вісник Національного університету внутрішніх справ. – 2005. – Вип. 31. – С. 421-428.
5. Закон України «Про страхування» в редакції від 7.03.1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 18. – Ст. 78.
6. Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12.07.2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 1. – Ст. 1.
7. Мілаш В. С. Підприємницький (комерційний) договір: поняття та правові особливості / В. С. Мілаш. – Полтава: АСМІ, 2004. – 148 с.
8. Пацурія Н. Б. Страхові організації (компанії) як суб'єкти господарського права / Н. Б. Пацурія // Предпринимательство, хозяйство и право. – 2000. – № 1. – С. 12-17.
9. Пацурія Н. Б. Суб'єкти страхової діяльності: нормативне регулювання, місце і функції на страховому ринку України / Н. Б. Пацурія // Вісник Вищого Арбітражного суду України. – 1999. – № 1. – С. 148-156.
10. Предпринимательское право Украины: [учебник] / Р. Б. Шишка, А. М. Сытник, В. Н. Левков и др. / [под общ. ред. Р. Б. Шишки]. – Харьков: Эспада, 2001. – 624 с.
11. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. // Голос України. – 2003, 03. – 12.03.2003. – № 45-47; 13.03.2003. – № 47-48.

12. Цивільне право України: Курс лекцій. У 6-ти т. / [за ред. Р. Б. Шишки та В. А. Кройтора]. – Х. : Еспада. – . –
Т. 1. Книга 2. – 2004. – 392 с.
13. Цивільне право України: [підручник]: У 2-х томах. / В. І. Борисова, Л. М. Баранова, І. В. Жилінкова. та ін. / [за заг ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького]. – К. : Юрінком Інтер. – . –
Т. 1. – 2004. – 480 с.

Семёнова Е. Г. Правовой статус сторон договора перестрахования / Е. Г. Семёнова // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. – Серия: Юридические науки. – 2010. – Т. 23 (62). № 1. 2010. – С. 81-86.

В статье рассматриваются проблемы правового статуса сторон договора перестрахования. Анализируются вопросы, связанные с раскрытием содержания правоспособности, как одного из элементов правового статуса сторон данного договора. Отдельное внимание уделяется рассмотрению особенностей государственного регулирования деятельности субъектов договора перестрахования, в частности проблеме лицензирования осуществления перестраховочной деятельности.

Ключевые слова: договор перестрахования, стороны договора, правосубъектность, лицензирование.

Semenova K. Legal status of sides of agreement of reinsurance / K. Semenova // Scientific Notes of Tavrida National V. I. Vernadsky University. – Series : Juridical sciences. – 2010. – Vol. 23 (62). № 1. 2010. – P. 81-86.

The problems of legal status of sides of agreement of reinsurance are examined in the article. Questions, related to opening of maintenance of legal capacity, are analysed, as one of elements of legal status of sides of this agreement. Separate attention is spared consideration of features of government control of activity of subjects of agreement of reinsurance, in particular to the problem of licensing of realization of reinsurancing activity.

Keywords: agreement of reinsurance, sides of agreement, licensing.

Надійшла до редакції 21.04.2010 р.